

Referans noktasını değiştirmek

Prof Dr. Orhan Canbolat

1986 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun oldu. Tıbbi biyokimya doktorasının ardından İtalya, Almanya ve İspanya'da misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyokimya Anabilim Dalı'nda yardımcı doçent ve doçent, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesinde profesör oldu. 2000-2002 yılları arasında Sağlık Bakanlığında İlaç ve Eczacılık Genel Müdürü olarak görev yaptı. 2003 yılında SSK'da Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü yaptı. 2015 yılında Yüksek İhtisas Üniversitesi Rektörlüğü ile Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültelerinin kurucu dekanlıkları görevinde bulundu. 2016-2017 arasında şehir hastaneleri projesinde danışmanlık yaptı. Dr. Canbolat, halen İstanbul Aydın Üniversitesinde Rektör Yardımcılığının da aralarında olduğu akademik ve idari görevleri yürütmektedir.

Bulunduğu hali kabullenme veya geçmişe hayranlık, insanın veya toplumların tekâmülünün önündeki en büyük engellerden biridir. Tekamül sadece maddi unsurlarla ilgili olmayıp onun ruhi veya manevi alanını da içermektedir. Toplumlarda ortaya çıkan olayları biyolojik tanımlamalarla açıklama çabalarının tarihçesi yüz yıllar öncesine gitmektedir. Magribin büyük alimini “devletler doğar, büyür ve ölür derken bu tür bir tanımlamaya ilk defa başvurandır. İbn-i Haldun'un sözleri toplumların sosyolojik yapılarının zamana bağlı olarak nasıl değişim gösterdiğini açıklamaktadır. Bu tanımlama kabileden büyük devlet yapılarına evrilen toplumsal yapının zamana bağlı olarak dairesel bir yöntemle kendisi tekrar etmesini içermektedir. Alimin yüz yıllar önce yaptığı sosyolojik tanımlamalar genel hatlarıyla hala geçerliliğini korumasıdır. Bu tanımlamalar içerisinde en önemli başlıklardan bir diğeri toplumların birbirine duyduğu hayranlık ve taklitle ilgilidir. İnsanlık kendisine ait toplumsal medeniyetini inşa ederken çok büyük bir ölçüde yapısal sınırlamalarla karşı karşıyadır. Sınırların neler olduğu ise binlerce yıllık insanlık tarihinde yatmaktadır. İki medeniyetin “genetik kodlarını” oluşturan mutasyonların bu farklılıkların oluşmasında çok fazla sebepleri vardır. Bahsi geçen iki medeniyetin tamamen farklı yazılımlara sahip olduğu görülmektedir. Küreselleşme taraftarlarınca iki farklı yapının olmadığı insan ve

toplumun kendisini oluşturan bileşenlerin aynı olduğu iddia edilse dahi etrafımıza baktığımızda gördüklerimiz bize farklı şeyler söylemektedir. Ticaretin küreselleşmesine rağmen emek, özgürlük, insan hakları gibi evrensel hakların ciddi bariyerlerle kontrol altında tutulması küreselleşme çabalarının insanlığa huzur veya küresel bir dünya vermediği aşikârdır. Makedonyalı İskender'den beri bir çok fatihin en temel fikri olan tek dünya, tek bir medeniyet fikri yerini daha fazla ayrışmaya, kutuplaşmaya ve daha fazla acıya bırakmıştır. Bu durumun en önemli sebebi; üstünlük iddiasında olanın evrensel değerler adı altında kendi değerlerini dayatması ve bu yolda amacına ulaşmak için çok fazla araç kullanırsa dahi en son olarak silahlı güce başvurmasıdır. Dolayısıyla küreselleşme çabaları kendi geçmişinin kısır döngüleri içerisinde boğulmaktadır. Devletlerin üstünlük iddiası “üstün medeniyetin” tüm değerlerini içermektedir. Günümüzde üstünlük iddiası bilgi ve teknolojiye dayalı yeni bir hal olarak ilan edilse dahi aynı tür iddiaların geçmişte de tekrarlandığını görürüz. Bu iki medeniyetin birbirine üstünlüğü ise zaman ve zeminle ilişkilidir. Tarihin derinliklerine inilip geçmişten günümüze doğru bir yolculuk yapıldığında medeniyetlerin birbirlerine üstünlük iddiasının veya savaşının şiddetinin hiçbir şekilde azalmadan devam ettiği gerçeği tüm şiddeti ile karşımızda durmaktadır.

İbn-i Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde insan ve toplum açısından hem psiko-

lojik hem de sosyolojik tanımları ortaya koymaktadır. İlginç olan onun yüz yıllar önce yaptığı tanımlamaların günümüzde halen canlılığını korumasıdır. Alim galip ile mağlup arasındaki ilişkinin beklenenin aksine her zaman negatif sonuçlar doğurmadığı ve “mağlup olanın galibin adetini” taklit ettiğini ve onu taklide yöneldiğini sonuçta bu halin karşılıklı anlaşmaya dayanan bir ilişkiye döndüğünü söyler. Taklidin ilk aşamasında galiplerin baskı ve hâkimiyeti, mağlupları rehavete ve pısrıklığa sürükler. İkinci aşamada ise galip tarafın baskı ve hâkimiyetine gerek kalmaksızın mağlup taraf kendi içinde çözülür ve dönüşür. Böylece toplumun ortak ve uzun vâdeli emelleri zayıflar, asabiyeti çözülür, yerel kültür yabancı kültür karşısında giderek erir, mağlubun galibi taklidi, psikolojik bir yönelim olarak başlar ve bireysel taklit seviyesinden toplumsal seviyeye yükselir nihayetinde sonunda devletin ortadan kalkmasıyla birlikte kültür, medeniyet ve millet ortadan kalkar. Onun bu muhteşem görüşleri ancak yüz yıllar sonra Batı'nın sosyolojik ve psikolojik tanımlamaları içerisinde girmiştir. Büyük bir gözleme dayanan bu tanımlamaları günümüze uyarladığımızda; galip medeniyetin kodlarının konakçısını yani işgal ettiği sosyal yapıyı nasıl sömürdüğü ve nihayetinde konakçının tüm işlevni bozduğunu gözlemlemekteyiz. Desirarus Erasmus *Dellige* Övgü eserinde İbn-i Haldun'un tanımlamalarına benzer bir tanımlamayı başka bir dil ile yapar; “Gerçekten bizim delilerin ken-

dilerine tamamen yabancı olan şeylere, tamamen hayran olma konusunda öyle gelişmiş, öyle bir zevk anlayışları vardır ki.” Erasmus’un bu sözleri sanki bire bir İbn-i Haldun’u tekrar eder gibidir. Psiyatrinin üç kurucusundan biri kabul edilen Carl Gustav Jung’un “*İlkel insan ötekinin neden kendisinden üstün olduğunu incelememi. Bu soruya yanıt vermedi. Öteki ondan güçlüyse onda mana, üstün güç vardı.*” sözleri yine İbn-i Haldun’un sözleriyle çok büyük benzerlik göstermektedir. Jung’un sözlerindeki en büyük sıkıntı, ilkel insanın “bir zamanlar olmuş olanın gelecekte her zaman olacağı” inancıdır. Bu inanç veya düşünce tarzları en ilkel haliyle olsa dahi kafasını başka yere çevirmek istemeyen ve olduğu hali gerçeklik olarak kabul eden sistemin kahredici sonucudur. Jung, İbn-i Haldun’un aksine doğrudan bireyin aklı melekelerine yönelik olarak çalışmış bir hekimdir ve özellikle kişilik parçalanması ve kişiliklerin farklılaşmasıyla ilgili çalışmalar yapmıştır. Toplum veya kişilerin kendi gerçekliklerini değil kendilerine başkaları tarafından, genellikle galipler tarafından sunulmuş gerçeklik olarak kabul etmesi zamanımızın en büyük problemlerindedir. Zaman, mekân ve çalışma alanı olarak farklılıklar gösteren bu üç şahsın tanımlarının benzerlikleri ortak bir aklı ortaya koymaktadır. Kuantum fiziğine göre elimizdeki sonsuz sayıdaki olasılıktan sadece bizim gerçekleştirdiğimiz şeyler kendi gerçekliğimiz olarak var olacaktır. Gerçekliği biz gerçekleştirebiliriz, diğerleri ise olasılıkları gösterir. Elimizde bu kadar olasılık varken neden farklı gerçeklikler ortaya çıkar. Farklılığı gösteren, birey veya toplumların referans noktaları veya gözlemci olarak bizim olaylara bakış açımızdır. Bulduğumuz yeri terk edip başka bir yöne bakmak veya başka dünyaları keşfetmek, bireyin, toplumun veya medeniyetin bakış açısını değiştirmekle mümkündür. Farklı bir medeniyet olarak gözlem noktamızı değiştirmemiz gerekir. Gözlem noktamızda elimizde önemli bir araç vardır. İnsanın kendi aklı ile ürettiği “bilimsel bilgi” asırlar boyunca medeniyetlerin dalgası üzerinde sörf yapmaktadır. Bu gün önümüzde duran gerçek “Batı medeniyetine olan bağımlılığımız” ve onun ürettiklerini taklitten öteye gidememektir. Bir medeniyetin ürettiklerine “aşık olma, takdir etme ve kabullenme” şeklinde ortaya çıkan davranış biçimi günümüzde en çok Batı bilimi ve onun ürettiği teknolojik ürünlerle

ilgilidir. Gerçek dışı kurguladığımız her hayal veya “üstün medeniyeti taklit etme veya kabullenme” dünyanın katı gerçekliğine çarpıp parçalanacaktır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) özellikle gelişmekte olan ülkelere odaklanarak, insanların daha iyi yaşam standartlarına sahip olmaları için gerekli olan bilgi, deneyim ve kaynakları sağlar. Buradaki anahtar kelime “gelişmekte olan” ülkeler tanımlamasıdır. UNDP’nin tanımladığı birçok indeks içerisinde başta geleni insani gelişme endeksidir (İGE). İGE dışında eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeksi (EUİGE), cinsiyete dayalı gelişme endeksi (CDGE), toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi (TCEE) gibi birçok indeks ülkelerin gelişmişlik durumunu yansıtmaktadır. İGE, insani gelişmenin üç temel boyutunda uzun vadeli ilerlemeyi değerlendirmek için kullanılan özet bir ölçüm yöntemidir. Bu üç temel boyut; uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır bir yaşam standardı olarak sıralanmaktadır. Uzun ve sağlıklı yaşam boyutu, beklenen ortalama yaşam süresiyle ölçülmektedir. Bilgi birikim düzeyi, yetişkin nüfustaki ortalama öğrenim süresiyle, bir başka deyişle, 25 yaş ve üstündeki bireylerin ömürleri boyunca öğrenim gördükleri süreyle tanımlanmaktadır. Öğrenme ve bilgiye erişim ise okula başlama yaşındaki çocuklar için beklenen öğrenim süresiyle ölçülerek değerlendirilmektedir. Sağlık kalitesi göstergeleri içerisinde sağlıklı hayat beklentisi, hekim, hemşire sayısı, anne - bebek ölüm hızı, hastane- yatak sayısı gibi parametreler; eğitim kalitesi göstergeleri içerisinde ilköğretimde öğretmen-öğrenci oranı, öğretim eğitimi almış ilköğretim öğretmeni sayısı, internete erişim olan okulların oranı, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programında (PISA) matematik, okuma ve fen bilgisi gibi skorlar mevcuttur. Yaşam standardı kalitesine ilişkin göstergeler ise güvencesiz istihdamdaki insan sayısı, elektriğe erişimi olan kırsal nüfus oranı, iyileştirilmiş içme suyu kaynakları kullanan nüfus oranı ve iyileştirilmiş sanitasyon tesisleri kullanan nüfus oranı ile değerlendirilmektedir. UNDP’nin düzenli olarak yayınladığı raporlara göre insani gelişme, sadece ekonomilerin büyüklüğü ile değil, zenginliğin toplum kesimleri arasında paylaşım oranı gibi kavramları dikkate almaktadır.

2018 yılı İGE verilerine göre en yüksek insani gelişme endeksi değerine sahip olan ilk üç ülke Norveç (0.953), İsviçre (0.944) ve Avustralya (0.939) olurken en düşük İGE değerine sahip olan üç ülke ise Güney Sudan (0.388), Orta Afrika Cumhuriyeti (0.367) ve Nijer’dir (0.354). Temel soru, İGE’nin neden bazı ülkelerde diğerlerine göre düşük seviyede olduğudur. Genel manasıyla İGE Batı medeniyetinin temsilcisi olan ülkelerde yüksektir. Bu ülkeler yüz yıllardır diğerlerine medeniyet kriterleri dayatanlardır. Var olan gerçeklik onlarca yıldır gelişmeye çalışan fakat bir türlü gelişemeyen ülkelerin “kabullendikleri medeniyetin” kendilerine yeni bir şey sunmadığıdır. “Galibin adetini veya medeniyet kodlarını taklit”, “yabancı olan şeylere, tamamen hayran olma”, “ötekinin neden kendisinden üstün olduğunu incelememe” gibi kavramlar yukarıdaki soruların cevaplarını içermektedir. Bu “kahredici” sistematiği ortadan kaldırmanın en temel yolu var olanı doğru tanımlayıp buna sebep olan nedenleri ortadan kaldırmaktır. Bir başka ifadeyle gözlemci olarak bakış açımız değiştirmemiz gerekmektedir. Yeni bakış açımız “taklide dayalı” tüm yöntemleri terk olmalıdır.

Kaynaklar

İbni Haldun, Derleyen Süleman Uludağ, Dergah Yayınları 17. Baskı, 2017.

Desiderius Erasmus, Delliğe Övgü, Çeviri Çiğdem Dürüşken, Kabalca Yayınevi, 2012.

Carl Gustav Jung, C. G. Jung Seçme Yazılar, Ed., Antony Starr. Alfa Basım, 2017.

Orhan Canbolat, SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü) Dergisi, 46, 94-99, 2018.

Orhan canbolat, SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü) Dergisi, 50, 96-99, 2019.

Orhan Canbolat, 1 Hakkında, Bilim ve Bilim Felsefesi Üzerine Değıniler, Otorite Yayınları, 2016.

BM- UNDP İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018.

<http://www.oecd.org> (Erişim Tarihi: 01.12.2019)

<https://www.tobb.org.tr/saglik/2017> (Erişim Tarihi: 01.12.2019)